

Osaleja nimi: _____

Laste õigusi avades

Euroopa spetsialistide võimekuse suurendamine haavatavate laste õiguste kaitsmisel

Osaleja töövihik

Moodul 2: lapse areng ja suhtlemine temaga, sissejuhatus teemasse

Projekti kaasrahastab Euroopa Liidu põhiõiguste ja
kodakondsuse programm

Lisarahastust pakub Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust

coram **clc**
Children's Legal Centre

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG
KIEMELKEDŐEN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET
FAMILY CHILD YOUTH ASSOCIATION

coram
Voice
getting young voices heard

 errc
european roma rights centre

NEID MATERJALE ON ARENDANUD:

*Coram Children's Legal Centre,
Ühendkuningriik*

Coram Voice, Ühendkuningriik

*European Roma Rights Centre,
Ungari*

Toetanud on:

*The Child Law Clinic, University
College Cork, Iirimaa*

*Család, Gyermek, Ifjúság
Kiemelkedően Közhasznú Egyesület
FAMILY CHILD YOUTH ASSOCIATION*

*Family Child Youth Association,
Ungari*

PROJEKTIPARTNERID ON:

FICE Bulgaria, Bulgaaria

*Czech Helsinki Committee,
Tšehhi Vabariik*

*Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti
Social Education Action, Kreeka*

*L'Albero della Vita Cooperative
Sociale, Itaalia*

*Empowering Children
Foundation, Poola*

Children of Slovakia Foundation

TÄNUSÖNAD

Koolituse autorid on *Coram Children's Legal Centre* juures toimivas *Coram Internationalis* töötav professor Carolyn Hamilton, *Coram Voice*'is töötavad Dr Lynn Brady ja Jo Woolf, ja *European Roma Rights Centres* töötavad Judit Geller ja Adam Weiss, neid toetasid *University College Corki* juures toimivas *Child Law Clinicus* töötav Dr Ursula Kilkelly ning Dr Maria Herczog Family *Child Youth Associationist* Ungarist. Eraldi mainimist väärivad Ruth Barnes, Awaz Raof ja Jen Roest *Coram Children's Legal Centre*'st ja Ido Weijers *Universiteit Utrechtist* nende väärtuslike panuste eest.

Tänu ka kõigile, kes aitasid kaasa koolitamisel, kaasa arvatud projekti partneritele: *Children of Slovakia Foundationile*, Eesti Inimõiguste Keskusele, *FICE Bulgariale*, *L' Albero della Vita Cooperativa Socialele*, *Empowering Children Foundationile*, *Social Educational Actionile* ja *Czech Helsinki Committeele*, ning katsekoolitsusessioonide abistajatele ja neis osalejatele, kelle väärtuslik tagasiside on mõjutanud käesoleva koolitusmaterjali arengut.

Lisaks soovivad koostajad tänu avaldada *Coram Voice's Care Experienced Championsitele*, ning kõigile lastele ja noortele, kes osalesid fookusgrupi aruteludel koolituses osalenud riikides, kelle hääl ja panus on materjalide koostamise jooksul olnud hindamatu.

Lõpuks ka tänu Euroopa Liidu põhiõiguste ja kodakondsuse programmile. Käesolev väljaanne on antud välja nende rahalise toetusega osana projektist „Laste õigusi avades: Tugevdades EL-is töötavate spetsialistide kompetentsi haavatavate laste õiguste kaitsmisel“. Autorid on ka tänulikud *Allan and Nesta Ferguson Charitable Trustile* nende lahke annetuse eest projektile.

Käesoleva väljaande sisu eest vastutavad üksikisikuliselt *Coram Children's Legal Centre* ja projekti partnerid ning ei peegelda mingil moel Euroopa Komisjoni vaateid.

**„Spetsialistid peaksid ennekõike iseendas rahu leidma.
Kui sa iseendas rahu ei ole leidnud, siis ei saa sa ka lapsi aidata.“**

Fookusgrupis osalenud noor, Kreeka

KASUTAMISTINGIMUSED

Käesolevaid materjale tuleb kasutada selgelt näha oleva märkega omandi- ja autoriõiguse kohta ning tunnustades kõigi partnerite ja *Coram Children's Centre* kombineeritud tegevusi järgnevalt:

„© *Coram Children's Legal Centre*. Arendanud *Coram Children's Legal Centre* ja *Coram Voice*, Ühendkuningriik, *European Roma Rights Centre*, Ungari, *the Child Law Clinic at University College Cork*, Iirimaa, *FCYA Hungary*, *FICE Bulgaria*, *Czech Helsinki Committee*, *Children of Slovakia Foundation*, Eesti Inimõiguste Keskus, *Fondazione L'Albero della Vita*, Itaalia, *Empowering Children Foundation*, Poola, ja *Social Educational Action*, Kreeka osana projektist „Laste õigusi avades: Tugevdades EL-is töötavate spetsialistide kompetentsi haavatavate laste õiguste kaitsmisel“.

Projekti kaasrahastab Euroopa Liidu põhiõiguste ja kodakondsuse programm. Lisarahastust pakub Allan and Nesta Ferguson Charitable Trust.“

MOODUL 2: SISSEJUHATUS LASTE ARENGUSSE JA SUHTLUSESSE

KAVANDATAV KESTUS: 2 tundi ja 15 minutit

PÄEVAKORD

- ❖ **PRESENTATSIOON JA ARUTLUS LASTE ARENGU JA SUHTLUSE KOHTA**
 - ❖ **PRESENTATSIOON, ARUTLUS JA HARJUTUSED LASTE ARENGU JA SUHTLUSE OLULISTE FAKTORITE KOHTA**
 - ❖ **JUHTUMIUURING JA HARJUTUS ARENGU, ISIKLIKE JA SOTSIAALSETE FAKTORITE KOHTA, MIS VÕIVAD SUHTLUST MÕJUTADA**
-

2.1 LASTE ARENG JA SUHTLUS:

Käesolev moodul tutvustab põhilisi laste arengut puudutavaid kontseptsioone ning nende mõju laste käitumisele ja spetsialisti suhtlusele lastega. Sellega püütakse tõsta teadlikkust laste arengu ja suhtluse kohta ja selle kohta, mida see tähendab lastega töötavatele spetsialistidele ning vastavalt tugevdada spetsialistide võimeid lastega suhtlust kujundades. Arvestage, et käesoleva mooduliga ei püüta anda üksikasjalikku ülevaadet erinevates teooriatest või lapse arengu koolkondadest, kuid viited edasiseks lugemiseks on käsiraamatu lõpus mooduli lektüüris kaasatud.

Mõiste „lapse areng“ kirjeldab neid paljusid viise, mil lapsed lapsepõlve jooksul arenevad, ja seda kasutatakse iseäranis kirjeldades nende lisaoskuste, teadmiste ja küpsuse omandamist.

On oluline mõista, et arusaam lapse arengust on „tõmp vahend“ selles mõttes, et ta annab informatsiooni laste kohta üldiselt, mitte aga konkreetsete laste kohta. Sellegipoolest võib spetsialistidele, vanematele ja hooldajatele kasulik olla lapse arengu staadiumidest teadlik olla (ja staadiumite umbkaudsetest vanusevahemikest) selleks, et paremini toetada nende hoole all olevate laste, või nende laste, kellega neil kontakt on, lapsepõlvede kujunemist.

Lapse areng ja õigused

- Lapse areng puudutab lapse õigusi, kuna see seondub lapse arenevate võimete ning areneva küpsusega, kuigi arvatav arenemise puudumine ei tohi iialgi olla ettekäändeks, millega keelata lapsele tema õigusi.
- Mõnel juhul võib õiguste keelamine lapse arengut pärssida, ja seega võib arengu puudumine viidata õiguste rikkumisele – kuid on oluline meeles pidada, et see informatsioon ei tohi saada diskrimineerimisvahendiks lapse ega tema vanema vastu kui laps arengupeetuse all kannatab.
- Õiguste vaatepunktist on kolm väidet, mis toetavad lapse arengu tõsiselt võtmist:
 - 1) Igal lapsel on õigus arengule, mida peab toetama ja võimaldama riik (ja need, kes töötavad riigistruktuurides). See õigus tuleneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 6 lõikest 2: „Osalisriigid tagavad lapse ellujäämise ja arengu võimalikult maksimalselt.“
 - 2) Areng lapsepõlves viib parematele kogemustele täiskasvanuna. Õiguste vaatepunktist tähendab see seda, et lapse arengu toetamine aitab lapsel kõigile teistele õigustele juurde pääseda.
 - 3) Lapse arengu mõistmine võib aidata spetsialistil töötada efektiivsemalt üldiselt ja ka koos lastega. Õiguste vaatepunktist tähendab see, et spetsialist suudab last paremini jõustada realiseerimaks ka tema teisi õigusi.

Lapse areng ja suhtlus

- Lapse areng puudutab suhtlust lastega, kuna suhtlus on seotud kõigi arengu aladega, kaasa arvatud sotsiaal-emotsionaalse, füüsilise, käitumise, kognitiivse ja keelelise arenguga, aga ka suhete, identiteedi, enesehoolitsuse ja tervisega.
- Lapse arengu mõistmine võib aidata spetsialistil, vanemal või hooldajal lapsega suhelda viisil, mis on sobilik konkreetse lapse jaoks konkreetsetel eluhetkel.

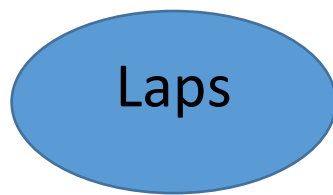
Peamine lapse areng

Sotsiaalne	Heade suhete loomise õppimine
Füüsiline	Kasvamine ja küpsemine, koordineerimise ja jõu arendamine
Intellektuaalne	Mõtlemine ja tegevuste sõnadega seostamine
Suhtlus	Teistega rääkima ja suhtlema õppimine
Kultuuriline	Tavade ja uskumuste arendamine
Emotsionaalne	Tunnete ja emotsioonide mõistma õppimine ja neid nimetama õppimine

Mida lapse areng eri staadiumites võib sisaldada (mitte kõik lapsed ei tee neid asju üheaegselt):

0-3 aastat <ul style="list-style-type: none">- Silmkontakt- Häälitsemine (kõne-eelne)- Lihtsad sõnad ja laused	3-5 aastat <ul style="list-style-type: none">- Lihtsate asjade ja tunnete kommunikeerimine- Lihtne loojutustamine- Suhtlus joonistuste, mängimise ja lugude kaudu- Suurenenud arusaam kõne sotsiaalsetest aspektidest
6-12 aastat <ul style="list-style-type: none">- Suurenenud võime suhestuda sõprade ja teistega- Arenenud keele- ja suhtlusoskus- Suurenenud kultuurilise suhtluse teadlikkus	13-18 aastat <ul style="list-style-type: none">- Tugevama identiteedi arendamine- Huvi emotsionaalse iseseisvuse vastu- Kõrgelt arenenud intellektuaalsed oskused- Kõrgem riskilävi- Hormonaalsed muutused

Kasutades keskel asuvat last alguspunktina, lisa diagrammile kõikvõimalikke faktoreid, mis arvad, et võivad mõjutada arengut ja suhtlust temaga.

Kuidas võib lapse arengu mõistmine viia parema praktikani?

- Andes individile kohandatud hinnanguid lapse olukorrast
- Märgates potentsiaalseid väljakutseid suhtlusele
- Mõistes lapse vajadusi suhtlusel, vastavalt nende individuaalsetele teadmistele, arengule ja oskusele
- Arendades suhtlusplaane lapse jaoks
- Hoides ära kahju lapse vastu, märgates faktoreid, mis võivad tema arengut mõjutada
- **Minu lisamõtted...**

Kuidas võib lapse arengu mõistmine viia halva praktikani?

- Koheldes kõiki lapsi vastavalt „šabloonile“
- Suutmatus näha lapsi kui indiviide
- Lapsi hukka mõistes või diskrimineerides vastavalt sellele, kas nad on jõudnud „õige“ arengustaadiumini
- Tehes otsuseid vastavalt lapse vanusele ja sellele „mida nad peaksid tegema“, mitte lapse individuaalse olukorra järgi
- Pidades isikuomadusi arenguprobleemideks
- Kasutades arengut ettekäändena, millega diskrimineerida näiteks vaesemaid perekondi
- **Minu lisamõtted...**

Millised arengufaktorid on olulised hinnangu läbiviimisel?

- Ära tee oletusi
- Ma peaksin eneselt küsima:
 - o Mis on parim sellele lapsele tema individuaalses olukorras?
 - o Kuidas võivad lapse arenguvajadused mõjutada seda, kuidas ma temaga suhtlema peaksid?
 - o Kuidas võivad lapse arenguvajadused mõjutada minu otsust?
 - o Kas oskan nendele küsimustele vastata või pean pöörduma abi saamiseks teise spetsialisti poole?
- On oluline hoida avatud meelt selle suhtes, mida indiviidil, sellel lapsel öelda on
- **Minu lisamõtted...**

2.2 LASTE ARENGU JA SUHTLUSE OLULISED FAKTORID

See mooduli osa keskendub olulistele faktoritele laste arengus ja suhtluses:

- kiindumus;
- enesehinnang;
- vastupidavus.

Selles töövihiku osas on lühike faktileht iga põhifaktori kohta. Neid toetavad lisaviited ja ressursid osaleja lektööri moodulis töövihiku lõpus.

KIINDUMUS

○ **Definitsioon:**

- kiindumusteooria kohaselt kujundab esimesel 2-3 aastal lapse ja tema esmase hooldaja vaheline suhe tema tulevast arengut ja tulemusi

○ **Lapsed, kellel on algusaastatel tugev kiindumus:**

- on iseseisvamad, sotsiaalselt ja käitumiselt arenenumad, neil on kõrgem enesehinnang

○ **Lapsed, kellel ei ole algusaastatel tugevat kiindumust:**

- on madalama enesehinnanguga, sõltuvad teistest enam, on teistest isoleeritud ja kauged, neil on rohkem depressiooni ja ärevust.

○ **Allikad ja edasine informatsioon:**

Getting attached: Parental attachment and child development [Kiindumine: vanemlik kiindumus ja lapse areng], <http://www.brookings.edu/blogs/social-mobility-memos/posts/2015/04/21-attachment-theory-parents-reeves>

Providing a Secure Base, Gillian Schofield ja Mary Beek, University of East Anglia, Norwich [Turvalist alust tagades], Ühendkuningriigid
<http://www.uea.ac.uk/providingasecurebase/resources>

Märkmed arutlusest: mis aitab või takistab tugevat kiindumust?

Näited:

- + Vähemalt ühe esmase hooldaja järjepidevus
- Puudub üks kindel hooldaja (või ebapidevus aja jooksul)
- + Hooldaja reageerib vajadustele
- Hooldaja ignoreerib last

ENESEHINNANG

- **Definitsioon:**
 - Kindlus enda väärtuses ja/või võimetes
- **Lapsed, kellel on kõrge/positiivne enesehinnang:**
 - on enesekindlad, tunnetavad enda positiivset väärtust, reageerivad hästi muutustele, usuvad, et väärivad armastust ja toetust
 - Midagi veel?
- **Madal/negatiivne enesehinnang:**
 - enesekindluse puudumine, peavad end inetuks, arvavad, et neid ei armastata ja et nad ei vääri armastust, tunnevad, et ei vääri armastust ja toetust, võivad näha vaeva suhtlemisega, on depressiooni- ja ärevuse ohus jne.
 - Midagi veel?
- Allikad ja edasine informatsioon:
 - Youngminds (www.youngminds.org.uk)

Märkmed arutlusest: mis aitab enesehinnangule kaasa ja mis seda takistab?

Näited:

- + Tunne, et ollakse pere ja sõprade poolt armastatud
- Kritiseeritud olemine
- + Julgustatud ja kiidetud olemine
- Tunne, et teda ei kuulata

VASTUPIDAVUS

○ **Definitsioon:**

- Võime tagasilöökidest toibuda.

○ **Lapsed, kes on vastupidavad:**

- 1) neil on kõrge ohutase, kuid nad ei murdu raskuste käes
- 2) tekitavad kroonilise stressi situatsioonides toimetulekustrateegiaid
- 3) elavad läbi ekstreemse trauma, näit. loodusõnnetuse, leina või väärkohtlemise, kuid taastuvad ja elavad hästi
- (Masten et al 1990)

○ **Lapsed, kes ei ole vastupidavad:**

- murduvad või ei toibu raskustest

○ Allikad ja edasine informatsioon:

- Action for Children, Resilience in children and young people review [Vastupidavus lastes ja noortes, ülevaade]:
<https://www.actionforchildren.org.uk/resources-and-publications/research/resilience-in-children-and-young-people-review/>

Märkmed arutlusest: mis aitab vastupidavusele kaasa ja mis seda takistab?

- + toetus täiskasvanutelt väljaspool perekonda
- isoleeritus kogukonnast
- + harmoonilisus perekonnas
- probleemid perekonnas
- + tugev side (kiindumus)
- kiindumuse puudumine

M2.3 ARENGU-, ISIKLIKUD JA SOTSIAALSED FAKTORID, MIS VÕIVAD SUHTLUST MÕJUTADA

Arengu-, isiklikud ja sotsiaalsed faktorid							
Kultuuri-normid	Suhtluspuue	On kogenud tõsist traumat	Madal enesehinnang	Kõrge enesehinnang	Vastupidavus	Füüsiline puue	Kiindumuse puudumine

Suhtluskäitumine							
Silm-kontakti puudumine	Karjumine ja ropendamine	Vastukäiva info andmine	Vaikus	Naljatilemine ja naermine, olukorra tõsidusega mittearvestamine	Ei istu paigal	Äärmiselt suhtlusaldis	Otsekohene ja emotsioonivaba suhtlus

Kuidas seda võidakse valesti mõista							
Huvipuudus	Austuse puudumine	Laps ei ole traumeeritud	Valetamine	Ei ole võimeline suhtlema	Lapsel ei ole midagi öelda	Lapse ei võta menetlust tõsiselt	Laps on väga enesekindel ja ei vaja tuge

Mis võib tegelikult toimuda?						
Laps ei usalda menetlust / täiskasvanu ei ole last toetanud, et ta menetlust usaldaks	Lapsel on suhtluspuue / täiskasvanu ei arvesta suhtluspuudega	Laps järgib sotsiaalseid norme, mis kehtivad täiskasvanutega suheldes / täiskasvanu ei tunneta kultuurseid norme	Laps kardab / täiskasvanu ei reageeri sellele hirmule sobilikult	Laps ei tunne, et teda kõnelemisel toetatakse / täiskasvanu ei ole loonud piisavalt turvalist keskkonda	Laps on õppinud rahulikuks jääma, kuid on äärmiselt traumeeritud / täiskasvanu võib olla liiga innukas uskuma, et laps on õnnelik, ilma selles kahtlemata	Laps ei oota menetlust midagi / täiskasvanu ei ole selgitanud, mis juhtuda võib

Grupitöö – juhtumiuuringu arendamine

- Nimi
- Vanus
- Sugu
- Taust
 - Kellega laps elab? Kas olukord on muutunud? Miks on laps „õigussüsteemis“/hoolduskeskuses/kinnipidamiskeskuses? Mis lapse elus toimub?
- Arengu-, isiklikud ja sotsiaalsed faktorid, mis võivad suhtlust mõjutada
 - Kas lapsel on arenguprobleeme, mis võivad mõjutada seda, kuidas ta suhtleb? Kas lapsel on mingeid kindlaid suhtlusega seonduvaid käitumisviise, millest spetsialistid peaksid teadma?
- Suhtlusega seotud vajadused
 - Eelnevale viidates, kas lapsel on vaja mingisugust lisatoetust suhtlemisel? Kas on eriliselt tähtsaid suhtlustehnikaid, mida peaks kasutama?

Ideed ja näited:

- Tüdruk süüdistab õpetajat väärkohtlemises
- Poisi vanemad lahutavad
- Laps on elanud mitmes erinevas hoolduskodus ja nüüd paigutatakse ta jälle ümber
- Laps on põgenik konfliktipiirkonnast ja pahuksis seadusega
- Lapsel on puue, mis mõjutab keelelist mõistmist, ja tal on raskusi verbaalsel suhtlemisel

Nad arvavad, et kui me ei taha rääkida, siis meil ei olegi arvamust, kuid tihti nii ei ole – nad võiksid aru saada, et meil on ka halbu päevi ja kurbasid päevi ning me ei soovi end igapäev avada.

Laste ja noorte arvamused:

Nad arvavad, et lastega on kõik hästi, kui nad ei nuta – nad peaks rohkem küsima, kuidas me end tegelikult tunneme mitte aga arvama ja spekulerima meie tunnete üle.

OSALEJA LEKTÜÜR – TEINE MOODUL

Edasine informatsioon ja lapse areng

Arenguteooriad

Selle kohta, kuidas laps õpib ja mis nende arengut mõjutab, on palju erinevaid teooriaid. Võtmeisikud psühholoogias ja hariduses on jälginud lapsi ja avaldanud teooriaid selle kohta, mis on loomulik areng ja kuidas keskkond võib lapse arengut mõjutada. Erinevad teoreetikud on tulnud erinevatele järeldestele selle kohta kuidas lapsed täpselt arenevad erinevate arengualade lõikes. Kui laste hoolduses ja hariduses tegutsevad spetsialistid võtavad teooria omaks, võib see mõjutada praktikat. Mõned teoreetikud on osutunud väga mõjukateks.¹

Teooria liik	Teoreetikud	Teooria praktikas
biheiviorist	Ivan Pavlov (1849 – 1936) Burrhus Skinner (1904-1994)	Käitumist on võimalik muuta stiimuliga (eksperimendid koera ja kellaga) Käitumist saab muuta tasu või karistusega. Positiivne või negatiivne kinnitus.
sotsiaalne õppimine (käitumine)	Albert Bandura 1925 -	Käitumist saab õppida teisi jäljendades (Bobo nuku eksperiment agressiooni kohta)
konstruktivist	Jean Piaget (1896 – 1980) Lawrence Kohlberg Lev Vygotsky (1896 – 1934) Jerome Bruner 1915 – Margaret Donaldson 1926 – Chris Athey	4 loogilist kognitiivse arengu staadiumi ja raamistik Samuti 3 moraalse arengu staadiumi Tekitas alajaotused Piaget' 3-le moraalse arengu staadiumile Keele tähtsus õppimisel – „lähima arengu tsoon“ (täiskasvanu osa toetavas suunamises – <i>scaffoldingus</i>) 3 mõtlemisviisi ja kultuuri tähtsus õppimisel Seostatud ja seoseta (abstraktne) mõtlemine Arendas Piaget' tööd raamistikega

¹ How Children Learn From Montessori to Vygotsky - educational theories and approaches made easy - Linda Pound [Kuidas lapsed õpivad. Montessorist Vygotskyni. Hariduslikud teooriad ja lähenemised lihtsalt seletatuna - Linda Pound] (2005) Step Forward Publishing.

psühhoanalüütilised teooriad	Sigmund Freud (1856 – 1939) Erik Erikson (1902 – 1994)	3 areneva isiksuse staadiumi 8 psühhosotsiaalse arengu staadiumi
kiindumusteooria (sotsiaalne, emotsionaalne ja käitumisalane areng)	John Bowlby – (1907 – 1990) Donald Winnicott (1896 – 1971)	Lapsed vajavad emotsionaalset kiindumussidet võtmetäiskasvanutesse Eraldusärevus Ema ja lapse vahelise suhtluse tähtsus arengus. Kuidas ilmaolek võib mõjutada arengut. Imik ei saa olla isolatsioonis.

LAPSE KEELELISE ARENGU RESSURSID

Edasiseks infoks lapse keelelise arengu teemal on järgmistel veebilehtedel laias ulatuses ressursse pakkuda.

I CAN (laste suhtluse heategevusasutus) - <http://www.ican.org.uk/>

Talking Point (laste suhtluse heategevusasutus) - <http://www.talkingpoint.org.uk/>

American Speech-Language-Hearing Association [Ameerika kõne-keele-kuumise assotsiatsioon] - <http://www.asha.org/public/speech/development/Parent-Stim-Activities.htm>

Royal College of Speech and language therapists [kõne ja keele terapeutide kuninglik kolledž] - <http://www.rcslt.org/docs/free-pub/helpyourchildtotalk.pdf>

LAPSE ARENGU RESSURSID JA INFORMATSIOON

Young Minds (heategevusasutus noorte vaimse tervise ja heolu heaks) - <http://www.youngminds.org.uk>

Five to Thrive (veebileht ressurssidega positiivse vanemluse ja neuroteaduse teemal) - <http://www.fivetothrive.org.uk/>